

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2020.29.02>

Mária POTOČÁROVÁ

<https://orcid.org/0000-0002-6608-3449>

Comenius University in Bratislava, Slovakia

e-mail: maria.potocarova@uniba.sk

The importance of philosophical-anthropological knowledge in the culture and practice of verbal communication in the formation of family relationships

Keywords: verbal communication tools, family relationships, the role of words and language in education and upbringing

Introduction

This paper focuses on finding the meaning of words in upbringing. It comprehensively deals with the topic of using words and means of verbal communication with its application in various life situations. It pays specific attention to family communication in the formation of family relationships, which is important from the point of view of preparation for family life through family education.

Good words are those that can find some good in other people and their actions. Even if words offer a reprimand, good words do not offend anyone. Every word expressed without love and without respect for the person we are communicating with is bad. Bad words are usually bad because they hurt and humiliate those close to us. This can seem obvious and evident, but it is also present in a more covert manner, where the ill intent of bad words is only present in the background of attitudes and thoughts; thus, good words give hope, provide encouragement, and enable growth even during and between the pitfalls of life. The use of good or bad words is therefore an important means of upbringing and is becoming a key theoretical topic in education. Of particular importance is

the cultivation of verbal communication in preparation for family life and in the formation of family relationships. This has been highlighted in several scholarly works and in research concerning family psychology and the theory of family education¹.

Anthropological starting points in family communication and upbringing concerning family relationships

In every period, education has responded to the current understanding of human beings and the latest discoveries and developments of thought in society. Whenever education has not fulfilled this role, problems have always resulted. One-sidedness and ideologization (not the honourable philosophical, anthropological, and historical reflections on human beings) have caused a discontinuity in the development of pedagogical trends. The goals of upbringing can change very quickly depending on the perspective of a given period; this is a historically and culturally conditioned rule. However, the need to understand human beings, their foundations, and the meaning of their existence and the purpose incorporated in the goals of upbringing and education will remain a permanent part of pedagogy and its core theories in every era of human civilization. The essential attributes of upbringing remain the search for the truth about human beings and the meaning and essence of human existence. Pedagogy is a vital and progressive academic discipline that must respond flexibly to various paradigmatic changes and look for new pragmatic starting points in its direction².

At many universities, current educational study programmes, be they teaching or non-teaching ones, are saturated primarily with applied subjects which guide students towards competence and the acquisition of practical skills in how to teach. The needs of this time urgently highlight the importance of comprehending pedagogy in its social and educational aspects in the prevention of various socio-pathological phenomena as well as the urgent need to work on individuals' specific development and the development of social competences and communicational skills alongside their own learning of how to find an overall balance and satisfaction in life. Towards these goals, there is a practical need to develop pedagogy as an experiential, prosocial, and ethical form of education in its broadest applicable form. These indicated trends also apply to educating

¹ R. Koteková, E. Šimová, A. Gecková, *Psychológia rodiny*, Michalovce 1998; M. Potočárová, *Pedagogika rodiny. Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Bratislava 2008; eadem, *Etika v rodinných vzťahoch*, Bratislava 2018.

² B. Kosová, *Filozofické a globálne súvislosti edukácie*, Banská Bystrica 2013; J. Pelikán, *Výchova jako pedagogický problém*, Ostrava 1995; M. Strouhal, *Teorie výchovy. K vybraným problémům a perspektívám jedné pedagogické disciplíny*, Praha 2013.

people about marriage and parenthood, preparing for family life, the upbringing of children, and biodromal pedagogy (i.e., pedagogy in individual life stages).

Despite the pragmatic tasks of contemporary pedagogy, and without reducing the value and need to develop applied disciplines, it should be emphasized that the philosophical and anthropological knowledge of people in a historical context and their position in contemporary society should be considered as a fundamental aspect of pedagogy and all its subdisciplines, be it the theory of education or didactics, or indeed all other applicable subdisciplines, be they large or small.

Pedagogy can be seen as a science concerning people. It deals with their formation and cultivation and guides them through various life situations to form a path of purposeful and deliberate action through its educational impact. However, the centre of pedagogical research into real life should not just be the isolated phenomenon of education itself but should rather focus on people as whole beings in an educational situation in which they are “immersed”(rooted) as really “whole”(holistically perceived) people along with all their relationships to reality that surround them. This is why the philosophical and anthropological integration of knowledge about human beings is very important even today. It points to the very essence of human beings, to the instruments of their existence and their limitations and possibilities, ties, relationship bonds, and dimensions of freedom. Without such findings, all pedagogical considerations will always lack a basis in the real world. The anthropological aspect also characterizes every family communication and influences family relationships as well as the chosen way of life of people within a family. And, of course, anthropology implants indelible features on people and on chosen educational means, the style of upbringing, and the model of typically “human”(humanistically-oriented) education.

When communicating within the family from an anthropological point of view, special attention must be paid to those bonds which have their biologically justified basis. Family relationships are found in the interconnections of anthropologically differentiated people and are modified as relationships between individuals such as man–woman, child–parents, father–son, father–daughter, mother–daughter, mother–son, sibling relationships, and so on. Each combination of these relationships and bonds is anthropologically specific, because each type of relationship is defined by what is specific, authentic, and unique alongside what can be distinguished between individuals as otherness and an unrepeatability, while also being that which complementarily integrates and connects those in mutual relationships into a mutual whole regarding their bond, attachment, and relationship. As Stanislava Kučerová aptly put it:

A human being is open to the whole. They have a sense of the whole. Only in the completeness of the whole do they find the meaning of themselves. From the perspective of the whole, they get to know themselves yet they can also define themselves as separate

from the whole. The effort to understand the whole is therefore an effort to find the truth about human beings themselves. Humans are natural beings, but that which is specifically human is above nature. It transcends nature. Because they are human and not animals, people are something more than animals³.

The family as a social institution enables people to acquire a sense of identity in an appropriate way and offers them a framework which is in accordance with the natural dignity and calling of them as individuals. Family bonds are a primary place to prepare for social forms of solidarity. As Kučerová states:

The basic bond between people, the strongest bond that most people know, is the relationship between a man and a woman. The ethical requirements of interpersonal relationships and communication, the requirements of altruism, empathy, sympathy, compassion, mutual help, and solidarity are also deeply existential⁴.

The components of verbal communication in the family: mutual giving through the knowledge of “love languages”

Monitoring the development of problems in family relationships through research, psychological intervention, and counselling, the high number of broken relationships alarmingly indicate that the most common denominator of these difficult life situations is emotional dryness and alienation; couples have learned to live side by side without proper communication, and they have empty “emotional tanks of love” in their hearts. Everyone enters into marriage with their own personality, needs, experiences, and past. Everyone carries their own emotional baggage. People enter marriage with different expectations, approaches to solving problems, and opinions on many issues. Every healthy marriage must give these differences adequate room for expression. However, it is also important to learn that these differences should not divide partners. Success in achieving this goal depends on the way you communicate.

The well-known family therapist Gary Chapman⁵ argues that couples whose imaginary emotional tanks are “empty” tend to argue and shut themselves off from each other. Indeed, some are even prone to verbal or physical violence when arguing. On the contrary, if the emotional tank of love is full and the emotional needs of partners or people generally in communication are primarily met, it is possible to create a friendly atmosphere in which there is a visible effort to understand and accept differences, which in turn best allows for a constructive solution to everyday problems. It should also be added that such fulfilment of the emotional needs of partners not only builds on their mutual part-

³ S. Kučerová, *Člověk – Hodnoty – Výchova*, Prešov 1996, p. 28.

⁴ Ibidem, p. 186.

⁵ G. Chapman, *Pět jazyků lásky Naučte se hovořit jazykem lásky toho druhého*, Praha 2009, p. 13.

nership but also has a much broader impact on other family relationships, such as relationships with children and parental relationships as well as other inter-generational relationships and sibling relationships. To all of this there is a close connection to the educational relationship.

In his later publications, Gary Chapman proposed a classification of “love languages”. These are the most frequently used means of communication by which each person knows in their own way how to best understand what their partner wants to say. If our strongest love language is used, through communication it can most effectively convey and fulfil the very needs of the other (communicating) party. Chapman called these the Five Love Languages. He described them in some detail and arranged them as a type of language expressed as follows:

- *words of affirmation*: this is encouragement and involves the use of words and language to appreciate the values of one’s partner;
- *quality time*: this is an expression of love by which people can empathize with the inner experiences of their partner and express their own mental closeness through concentrated attention;
- *the language of gifts*: this involves the expression of appropriately and understandably expressing love for one’s partner by small tokens of affection and little gifts that will please them personally;
- *acts of service*: this involve a language of love which is expressed when partners are given a lot of practical attention;
- *physical touch*: this is another means of very effectively expressing love in the form of physical closeness and tenderness, especially when it is a language of love that the partner understands and it is real need that they wish to have satisfied.

Some other communication issues associated with the use of words are also worth mentioning. It is important to highlight those errors in verbal communication that make words ineffective and communication unclear. Fran Ferder presented these problems in four cases of ineffective communication and use of words: vague speech, hesitant speech, double messages, and symbols without words⁶.

Vague speech concerns uncertainties and therefore the reason for the ineffectiveness of our words. It is speaking without getting to what one actually wants to say. The same words are used over and over again in a disjointed manner, there is repetition, jumping from topic to topic, and increasing confusion for those listening. The message is obscured, lacks any elegance, and leaves others confused. What makes people vague in speech? This usually happens because people have not explained enough to themselves what the issue is, how they feel, what they are thinking, and what they want to communicate. The consequen-

⁶ F. Ferder, *Words Made Flesh. Scripture Psychology & Human Communication*, Indiana 1986, 2nd ed. 1990, pp. 134–136.

ce is that people trip over their own words; instead of making it easier for others to understand them, they make it even more difficult. This style of using words is quite annoying for others and will eventually make them prefer to avoid communication. Listening to someone who says the same thing multiple times in a row is the same as listening to someone who says nothing.

Other times people are vague because they intentionally want to deceive others. They do not want others to know the whole truth. Here they often try to manipulate life and use others for their own benefit in order to conceal their true motives and feelings. Sometimes vagueness is used to keep people apart, especially when people are afraid and unsure. After all, when people vaguely talk around a topic, they can be sure that people will not get too close to them on it. Vagueness is thus a (false) protection. It keeps people safe in their private world, where they do not have to take any real responsibility for their thoughts or feelings. However, they have only learned to speak without communicating because they feel safer in this way. It is a defence mechanism.

Sometimes, however, people, such as extroverts, are vague and unclear without realizing it. Extroverts think out loud. In order to reach their beliefs and clarify their own thoughts and feelings to themselves, they have the need to talk. And when they do this, they quite often confuse others. Of course, others are automatically convinced that these people really mean what they say and the way they say it. However, after a few sentences, it becomes clear to them that the point of their statement is different. In order to be verbally unambiguous, extroverts should simply explain to others what they are doing. If they intend to think out loud without wanting to come up with a clear final statement, it is important that they say so. Another way which extroverts could avoid confusing others, especially in more normal and public situations, could be to force themselves to think more about what they are going to say before they say it.

Another problem that hinders verbal clarity in communication is hesitant speech. This usually affects those who are timid, shy, and unassertive. For example, if someone is afraid of rejection, or if they have difficulty expressing themselves or do not know what to say, their communication is affected and will lack sufficient clarity. Watered-down words and tentative, hesitant, slow, and difficult-to-hear statements can all cause others to stop taking someone seriously. Although a person may have strong feelings and powerful thoughts on an issue, their full strength will not be noticed. If expressed weakly, otherwise intense feelings and strong thoughts leave others questioning whether the speaker really considers what they are saying to be that important. No matter how strong a thought or feeling is, if it is expressed in a monotonous fashion, it will not be received with particular emotion or enthusiasm by others.

The third problem that obscures verbal clarity is speech with a double message. This type of communication can be presented with an example from everyday life. At one meeting of town councillors, an item for discussion is whether

or not a certain club in the municipality should continue its activities. Each participant in the meeting has to express in person whether they are for or against the existence of the club. The statement of one of the participants is as follows:

I think this club is doing an amazing job. Its members have launched wonderful activities to help the needy. These are activities that hardly anyone else would start. I don't know what we would have done without them. However, there are a lot of such groups in our municipality that do basically the same thing. And I don't know if our community needs to invest so much energy in such a group of people in the club.

These thoughts were not uttered by an extrovert who was only thinking out loud. There were presented by someone who both explicitly and implicitly did not want the club to continue its activities but who did not want to express this opinion so openly. This is an example of speech that has a double message: "We can't do without having such a club, but at the same time we think we don't really need it."

Statements carrying a double meaning are very common. They are usually used when there is the perception of an internal conflict about something, or when someone thinks or feels something that in truth they refuse to admit, especially in front of others. Some sentences making up such statements usually express what people really think or what they really want, whereas others express what they think others want to hear. One good way to distinguish a real statement from a hidden one is to listen to what people say when they talk to people they feel good about. Or, for example, what is said behind closed doors after a meeting? Double messages often put people in situations where there is no solution. For example, a boss tells the members of his team that he will fully respect all their decisions, but when they take him seriously on this he starts to question each of them. A woman tells her friends that she would like to spend more time with them, but when they call her to meet up she is never available. A husband tells his wife to choose a movie which they can go to the cinema to watch, but then he gets upset when she does not choose the movie he wants. A teacher tells his students that they can play outside in the snow, but then reprimands them for getting wet. Double messages can be avoided if people are honest about what they really want, what they really need, what they are really thinking, and what they really feel. Statements with double messages almost always frustrate and confuse others, and they provoke many "unnecessary" conflicts.

The final issue in the field of verbal clarity is the use of symbols without words. Symbols are not a poor substitute for words. Rather, they indicate a deeper reality of things that words are not able to fully express. However, symbols also need words to be expressed properly, so that a connection can be made between those words and what they symbolize. On their own, symbols are not able to express what they mean to others. Words are actually used in the service of symbols.

Symbols of communication such as gifts, facial expressions, body movements, and gestures need words to make their meaning clear. For example, one can express respect for their parents by sending them a bouquet of flowers. One can let their employer know that they are angry with them by ignoring them all day. A parent can express regret to their child for having mistreated them by buying them ice cream. In all these situations and similar ones, symbols are used, be they gifts or one's simple presence, time, and body expressions. Symbols like these are a good and important form of support for communication. Nevertheless, even among people whose relationships are excellent, these symbols should never be used without explanatory words.

Parents can have joy and pleasure in the flowers they receive and the fact that their children have remembered them. It is possible that children will feel calmer if they are treated to ice cream. However, no one will know exactly what is in one's heart if they are not told verbally. Gifts, no matter how warmly they are received, will never be able to carry the depth of gratitude that only words can express. Ignoring someone and walking around them in hostile silence seldom leads to the expected effect. And hugs and tears or an offer of ice cream can never fully heal wounds or resolve pain if words are not spoken.

Words are essential: clear, honest, well-timed words which give sense to even the most precious symbols. For example: "Mum and Dad, these flowers mean that I love you much more than I can say even in the most beautiful words", "Mr Novák, I feel so angry that I am not able to talk to you," and "Ivan, I'm very sorry I yelled at you yesterday. I was angry, but I love you very much and I hope I don't upset you like that anymore." Such words bring out some of what is in the depths of people's inner self: their truth, thoughts, and feelings⁷.

Preparing for family life from the perspective of communication culture

The family is the primary environment for communication and for a community of people. It is a social environment and a figurative "social uterus" in which a person is formed through their upbringing. In the space and atmosphere of the family, people address each other by name, they accept each other as they are, they work together in good times, and seek support from each other in bad times. Family relationships help people on their journeys towards fulfilling their own destinies and the meaning of life. In the network of communication relationships within the family, everyone is called upon to express themselves,

⁷ See: M. Bubák, *Pracuj s tým, čomáš*, Nitra 2019; idem, *Eudské vzťahy a komunikácia*, Bratislava 2015; F. Ferder, op. cit., p. 181; P. Ambros, *Rodina – svetlo v temnotě světa*, Refugium, Olomouc 2015.

communicate, and open up to the company of others, which is an important social dimension of communication. However, truly authentic interpersonal communication is also that part of communication which directly affects a person's individuality as the sum of their qualities, values, beliefs, and opinions. In communication, people express respect and dignity for others by respecting them while also demanding respect in return. Proper communication should therefore address the higher qualities of people; it should address their freedom and accept it while also attributing to that freedom the obligation to take responsibility for oneself and others.

Communication is ultimately made possible by a common space which one shares with others and where words are not just a means of communication but also a kind of direct instrument in the relationship and a medium within which the relationship takes place. As a primary and privileged place of communication, the family offers the criterion and paradigm for every authentic, social, and interpersonal act of communication. This must never be reduced to a mechanical model of unilateral transmission of information; it requires all the attributes of the others' personalities to be taken into account and, as already mentioned, this higher communication should primarily address their freedom and sense of responsibility and respect. This sort of attitude allows people with whom one is communicating to remain as they really are without pretence. It is accepting others as they are. This approach first and foremost considers the good in individuals. From expressions of respect and the recognition of personal freedoms, it is then a short path to gaining another attribute of a relationship bond leading to the acquisition of mutual personal trust. The presence, acquisition, and maintenance of trust is a key attribute from the pedagogical point of view for the further development of the educational formation of personality. Only after mastering this phase in the creation of relationships can the educational aspect then come into play. This formation can begin with a real educational impact. An upbringing without trust is simply not possible. Only those who are trusted and who people believe want what is best for them can effectively accompany and guide them throughout life. Without the attribute of true trust, upbringing can become either dressage (where trust and authority are forced) or permissive indifference with a misunderstood tolerance (where concessions prevail without the recognition of parental or caregiving authority and trustworthiness). This all effectively summarizes family values, which are presented in communication within the family. They are in fact axiological components of family communication. People feel and experience their specific manifestations in everyday life within family relationships as expressions of love. Sympathy, empathy, and love are not only behind the creation of interpersonal relationships; they also need to be the basis of upbringing and provide it with strength so that upbringing ultimately transforms into love. Upbringing should manifest itself as acts which are motivated by a deep feeling of love for the person who is being formed and guided.

A publication by Livio Melina states in its very title that the culture of the family is the “language of love”. Thanks to culture, people become human beings and achieve the fulfilment of their own humanity within the richness of constitutive relationships. There is no culture without language, yet there is no language without truth. Language is the bearer of truth. The culture of the family spreads where the authentic language of love is learned, inscribed in the hearts but particularly physically in the bodies of men and women. It is about achieving unity in complementarity. This truth, which is transmitted and mediated through verbal and non-verbal communication, should be explored and more importantly applied and practised in everyday personal relationships. It should be experienced in specific social relationships and spread and lived in interpersonal relationships both within the family and other institutions such as work and school. Ultimately, family culture is expressed as a language of love.

This all presents a broader and important question with a moral appeal concerning the mass media of communication: Do the means of social communication which today so strongly affect family life support such a family culture? Or do they interfere with it and disrupt it? Or, through their influence, do the media deform healthy family relationships and even break them down?⁸

When forming relationships, it is necessary to point out another essential aspect of successful communication: the importance of moments of silence and silence in communication. Sometimes people communicate most effectively just by being silent, perceiving things carefully, and simply listening to the speaker. In his book, Kay Pollak has presented some interesting and concise ideas about listening:

When I ask you to listen to me and you start giving me advice, you have not done what I asked.

When I ask you to listen to me and you begin to tell me why I shouldn't feel that way, you are trampling on my feelings.

When I ask you to listen to me and you feel you have to do something to solve my problems, you have failed me, strange as that may seem.

Perhaps this is why prayer works for some people; because God is mute and doesn't give advice to try to fix things immediately. He just listens and lets you work it out for yourself.

So please, just listen and just notice me.

And if you want to talk, wait a few minutes for your turn.

And I promise that I'll listen to you then⁹.

References

Ambros P., *Rodina – svetlo v temnotě světa*, Refugium, Olomouc 2015.

⁸ L. Melina, *Kultúra rodiny a reč lásky*, Bratislava 2014, p. 9.

⁹ K. Pollak, *Žiadne stretnutie nie je náhodné*, Bratislava 2006, p. 82.

- Bubák M., *Pracuj s tým, čo máš*, Spoločnosť Božieho Slova, Nitra 2019.
- Bubák M., *Ludské vzťahy a komunikácia*, Univerzitné pastoračné centrum, self-published, Bratislava 2015.
- Ferder F., *Words Made Flesh. Scripture Psychology & Human Communication*, Ave Maria Press, Indiana 1st ed. 1986, 2nd ed. 1990.
- Chapman G., *Pět jazyků lásky. Naučte se hovořit jazykem lásky toho druhého*, Návrat, Praha 2009.
- Kofler L., *Ako budovať pozitívne vzťahy*, Spoločnosť Božieho Slova, Nitra 2017.
- Kosová B., *Filozofické a globálne súvislosti edukácie*, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2013.
- Koteková R., Šimová E., Gecková A., *Psychológia rodiny*, PeGaS, Michalovce 1998.
- Kučerová S., *Člověk – Hodnoty – Výchova*, Mana Con Prešov, Prešov 1996.
- Melina L., *Kultúra rodiny a reč lásky*, Vydavateľstvo Don Bosco, Bratislava 2014.
- Napora E., *Relacje w rodzinie samotnej matki*, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2019.
- Pelikán J., *Výchova jako pedagogický problem*, Amosiumservis, Ostrava 1995.
- Pollak K., *Žiadne stretnutie nie je náhodné*, Artemis, Bratislava 2006.
- Potočárová M., *Pedagogika rodiny. Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Univerzita Komenského, Bratislava 2008.
- Potočárová M., *Etika v rodinných vzťahoch*, Univerzita Komenského, Bratislava 2018.
- Strouhal M., *Teorie výchovy. K vybraným problémům a perspektivám jedné pedagogické disciplíny*, Grada, Praha 2013.

Summary

The paper deals with the tasks of verbal communication in building a solid foundation of family life. Words, positive and negative, appropriate or inappropriate, and all other words in general cultivate family culture at the level of relationships. This paper pays special attention to the formation of family relationships by communicating love. It is possible to talk about love and express it in words, or show love without using words. However, to be able to communicate effectively in the language of love, it is necessary to learn and to educate. It also means gradually acquiring knowledge: first about oneself, and then about other people, with whom we form relationships. The culture and practice of family communication is a question of self-care and accepting the gifts of interest, respect, dignity, and sacrifice for others. Despite the variety of other means and technologies of communication in the present day, words and human speech remain key tools for interpersonal communication and education for interpersonal dialogue.

Od redakcji

Kierując się sugestią Recenzenta, redakcja pisma „Pedagogika. Studia i Rozprawy” podjęła decyzję o przetłumaczeniu artykułu Márii Potočárovej *The importance of philosophical – anthropological knowledge in the culture and practice of verbal communication in the formation of family relationships* na język polski z uwagi na jego przydatność naukową i dydaktyczną. Tekst przetłumaczyła i zredagowała Elżbieta Napora (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie) za zgodą Autorki.

Maria POTOČÁROVA

Znaczenie komunikacji werbalnej w kształtowaniu relacji w rodzinie

Wprowadzenie

Artykuł porusza zagadnienie znaczenia słów w wychowaniu dzieci. Omówiono w nim, w jaki sposób słowa i inne formy komunikacji werbalnej są wykorzystywane w różnych sytuacjach w życiu człowieka. Szczególną uwagę poświęcono komunikacji w rodzinie w procesie formowania się relacji rodzinnych, co jest istotne dla przygotowania dziecka do jego przyszłego życia we własnej rodzinie.

Pozytywne słowa to te, które pozwalają na znalezienie dobra w ludziach i ich działaniach. Nawet jeśli wyrażają krytykę, nie urażają drugiej osoby. Każde słowo pozbawione miłości i szacunku wobec osoby, z którą się komunikujemy, jest niepoprawne (złe). Negatywnie nacechowane komunikaty są takimi, ponieważ krzywdzą i upokarzają osoby, które są nam bliskie. Może się to wydawać oczywiste, ale negatywny język przyjmuje często nieoczywiste formy, gdzie negatywne (złe) intencje ukryte są w tle i przejawiają się w postawach i myślach danych osób. Pozytywne komunikaty budują nadzieję, zachęcają do działania i umożliwiają rozwój pomimo niefortunnych zdarzeń i ponoszonych porażek. Język używany wobec dziecka jest więc istotną częścią wychowania, jest to również temat coraz częściej poruszany w dyskusjach na temat procesu wychowawczego. Szczególnie istotne jest kształtowanie komunikacji werbalnej

dla przygotowania dziecka do jego przyszłego życia we własnej rodzinie i dla formowania relacji rodzinnych. Zagadnienie to zostało już niejednokrotnie podkreślone w pracach naukowych oraz poruszone w badaniach nad psychologią rodziny i w teorii wychowania w rodzinie¹.

1. Antropologiczne punkty wyjścia dla tworzenia relacji rodzinnych w komunikacji i wychowaniu w rodzinie

W każdym okresie historycznym wychowanie reaguje na współczesne zrozumienie funkcjonowania człowieka oraz aktualne odkrycia i prądy myślowe w społeczeństwie. Brak tej reakcji wywołuje problemy. Zjawiska takie jak jednostronność i ideologizacja (zamiast filozoficznych, antropologicznych i historycznych refleksji nad człowiekiem) powodują zakłócenia w rozwoju trendów pedagogicznych. Pod wpływem zmieniających się trendów cele przyświecające wychowaniu mogą również ulegać szybkim zmianom i jest to zjawisko uwarunkowane historycznie i kulturowo. Potrzeba zrozumienia człowieka, podstaw jego funkcjonowania, sensu jego istnienia oraz celów wychowania i edukacji pozostają stałymi elementami pedagogiki i jej najważniejszych teorii, w każdej epoce historycznej. Poszukiwanie prawdy o człowieku oraz znaczenia i treści ludzkiej egzystencji są wciąż kluczowymi elementami procesu wychowawczego. Pedagogika jest żywą i postępową dyscypliną akademicką, która musi w sposób elastyczny reagować na zmiany paradygmatów oraz poszukiwać nowych idei².

Wiele uniwersytetów posiada program edukacyjny (zarówno na profilach nauczycielskich, jak i innych) przesyceny głównie przedmiotami stosowanymi, które mają na celu przekazanie studentom praktycznych umiejętności związanych z nauczaniem. Wyzwania współczesnego świata zwiększają potrzebę zrozumienia społecznych i wychowawczych aspektów pedagogiki, aby uniknąć wielu zjawisk socjopatologicznych. Kolejny problem wymagający pilnego działania to praca nad rozwojem jednostek, a w szczególności nad rozwojem ich kompetencji społecznych i umiejętności komunikacji, jednocześnie pomagając im nauczyć się znajdować równowagę i zadowolenie z życia. Te cele przyświecają potrzebie rozwijania pedagogiki jako empirycznej, prospołecznej i etycznej formy edukacji w jej możliwie najszerzej formie. Wskazane trendy odnoszą się również do wychowywania dzieci pod kątem przygotowania do małżeństwa

¹ R. Kotecková, E. Šimová, A. Gecková, *Psychológia rodiny*, Michalovce 1998; M. Potočárová, *Pedagogika rodiny. Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Bratislava 2008; eadem, *Etika v rodinných vzťahoch*, Bratislava 2018.

² B. Kosová, *Filozofické a globálne súvislosti edukácie*, Banská Bystrica 2013; J. Pelikán, *Výchova jako pedagogický problém*, Ostrava 1995; M. Strouhal, *Teorie výchovy. K vybraným problémům a perspektívám jedné pedagogické disciplíny*, Praha 2013

i rodzicielstwa oraz pedagogiki biodromalnej (tj. towarzyszącej człowiekowi na wszystkich etapach życia).

Współczesna pedagogika jest zwrócona w zdecydowanie pragmatycznym kierunku. Nie ulega wątpliwości, że dyscypliny stosowane mają wielką wartość i istnieje potrzeba ich dalszego rozwoju. Należy jednak podkreślić, że wiedza filozoficzna i antropologiczna, w konkretnym kontekście historycznym, oraz ich pozycja we współczesnym społeczeństwie powinny być traktowane jako podstawowa część pedagogiki i wszystkich jej dyscyplin, od teorii wychowania po dydaktykę. Pedagogikę można określić jako jedną z dziedzin nauki o człowieku. Zajmuje się ona wychowaniem i kształtowaniem postaw, prowadząc młodych ludzi przez różnorakie doświadczenia życiowe w stronę świadomego funkcjonowania i świadomego podejmowania decyzji. W centrum praktycznie zorientowanych badań pedagogicznych powinno się znaleźć nie tylko odizolowane zjawisko wychowania, ale również ludzie jako kompletne jednostki funkcjonujące w konkretnych kontekstach wychowawczych, analizowanych całościowo, z perspektywy dostrzegającej ich związki z innymi ludźmi, jak również inne aspekty rzeczywistości, w której funkcjonują. Właśnie dlatego filozoficzna i antropologiczna integracja wiedzy o funkcjonowaniu człowieka jest nadal bardzo istotna. Dotyczy ona esencji człowieczeństwa, bada narzędzia funkcjonowania człowieka, jego ograniczenia i potencjał, przywiązania, więzi oraz wymiary jego wolności. Bez badań dostrzegających te elementy ludzkiej egzystencji w rozważaniach pedagogicznych będzie zawsze brakować solidnego ukorzenienia w rzeczywistości. Aspekt antropologiczny dotyczy również komunikacji w rodzinie i wpływa na relacje pomiędzy jej członkami, jak również styl życia poszczególnych osób w rodzinie. Dodatkowo, antropologia wywiera permanentny wpływ na jednostki oraz na techniki wychowawcze stosowane w rodzinie, jak również na styl wychowania oraz humanistyczny model wychowania.

Z antropologicznego punktu widzenia, w komunikacji z rodziną powinno się zwracać szczególną uwagę na te więzi, które są uwarunkowane biologicznie. Relacje rodzinne funkcjonują jako więzi pomiędzy różniącymi się od siebie ludźmi i są modyfikowane jako relacje pomiędzy jednostkami, np. pomiędzy mężczyznami a kobietami, dziećmi i rodzicami, ojcem i synem, matką i córką, matką i synem, pomiędzy rodzeństwem, etc. Każda z tych kombinacji jest unikalna; każdy typ relacji jest definiowany przez to, co w niej wyjątkowe, autentyczne i unikalne, przez różnice i osobiste cechy partnerów, i przez to, co integruje relację i łączy osoby, które do niej należą, tworząc całość, relację jako odrębny byt. Jak ujmuje to Stanislava Kučerová:

Człowiek jest otwarty na całość. Posiadamy poczucie całości. Tylko kompletność całości pozwala nam odnaleźć samych siebie. Z perspektywy całości, człowiek poznaje samego siebie – w tym siebie jako jednostkę funkcjonującą odrębnie, poza całością. Wysiłek, który wkładamy w zrozumienie całości, jest więc poszukiwaniem prawdy o czło-

wieku. Ludzie są częścią natury, ale to, co czyni nas ludźmi, znajduje się ponad nią, przekracza ją. Człowiek nie jest bowiem zwierzęciem, ale czymś więcej³.

Rodzina jako instytucja społeczna umożliwia ludziom nabycie poczucia tożsamości we właściwy sposób i oferuje im ramy, w które może się wpasować ich wrodzona godność i ich powołanie jako jednostek. Więzi rodzinne są podstawową przestrzenią, która przygotowuje jednostki do funkcjonowania w społeczeństwie solidarnie z innymi. Jak pisze Kučerová:

podstawowa więź między ludźmi, najsilniejsza więź, jaką zna większość ludzi, to relacja między mężczyzną a kobietą. Etyczne wymogi relacji interpersonalnych, komunikacji – które wymagają altruizmu, empatii, zrozumienia, wzajemnej pomocy oraz solidarności, są również głęboko egzystencjalne⁴.

2. Komponenty komunikacji w rodzinie: wzajemne dawanie i znajomość języka miłości

Analiza rozwoju problemów w rodzinach – na podstawie badań, interwencji psychologicznych i danych pochodzących z terapii, ukazuje niepokojąco wysoką liczbę zniszczonych relacji. Najczęstszym wspólnym mianownikiem trudności w relacjach jest oschłość emocjonalna i alienacja; doświadczają tego pary, w których partnerzy funkcjonują bez właściwej komunikacji, przez co „zasoby miłości” w ich sercach są zubożone. Zawierając związek małżeński, każdy wnosi własną osobowość, potrzeby i doświadczenia. Każdy nosi również ze sobą swój emocjonalny bagaż. Partnerzy wchodzą w małżeństwo z różnymi oczekiwaniami, podejściami do rozwiązywania problemów i opiniami w różnych kwestiach. W zdrowym małżeństwie powinna się znajdować przestrzeń dla tych różnic, ważne jest też jednak, żeby nie pozwolić, aby różnice dzieliły partnerów. Osiągnięcie tego celu zależy od tego, w jaki sposób się komunikujemy. Ceniony terapeuta rodzinny Gary Chapman dowodzi, że pary, które wyczerpały swoje „zasoby miłości”, częściej się kłócą i zamykają się na siebie nawzajem, a nawet wykazują tendencję do słownej lub fizycznej przemocy. Jeśli jednak „zasoby miłości” są pełne, a potrzeby emocjonalne partnerów są spełniane dzięki komunikacji, staje się możliwe stworzenie przyjaznej atmosfery, w której partnerzy w widoczny sposób starają się zrozumieć i zaakceptować różnice między sobą, co z kolei ułatwia odnajdywanie konstruktywnych rozwiązań codziennych problemów. Należy również podkreślić, że spełnianie potrzeb emocjonalnych partnera nie tylko zależy od wzajemności w związku, ale ma też znaczny wpływ na inne relacje rodzin-

³ S. Kučerová, *Člověk – Hodnoty – Výchova*, Prešov 1996, s. 28.

⁴ Tamże, s. 186.

ne, takie jak relacje z dziećmi, rodzicami, rodzeństwem, oraz innymi osobami w rodzinie. Wszystkie te relacje mają związek z procesem wychowawczym⁵.

W późniejszych publikacjach Chapman przedstawił klasyfikację „języków miłości” najczęściej stosowanych stylów komunikacji pozwalających partnerom na zrozumienie, co chce im przekazać druga osoba. Osoba, która używa okazuje miłość, używając najbardziej dla siebie efektywnego stylu wyrażania się, jest w stanie skutecznie komunikować się z partnerem i spełniać jego potrzeby. Chapman nazwał te kody komunikacyjne Pięcioma Językami Miłości. Zostały one przez niego opisane i zdefiniowane jako rodzaj języka; zgodnie z zaproponowaną przez niego klasyfikacją, można je podzielić na następujące kategorie:

- *afirmacje*: oznaczają słowa zachęty i wyrażanie za pomocą słów, że docenia się partnera;
- *dobry czas*: sposób wyrażania miłości, w którym partnerzy współodczuwają z wewnętrznymi przeżyciami drugiej osoby i wyrażają bliskość przez skupienie uwagi na drugiej osobie;
- *podarunki*: wyrażanie miłości przez drobne podarunki, związane z zainteresowaniami partnera i mogące sprawić mu radość;
- *przysługi*: język miłości wyrażany przez ofiarowanie praktycznej pomocy;
- *dotyk*: wyrażanie miłości przez fizyczną bliskość i czułe gesty, szczególnie jeśli jest to język miłości, który partner rozumie najlepiej, i ważna potrzeba, która wymaga zaspokojenia.

Warto omówić także inne kwestie dotyczące komunikacji werbalnej, m.in. problemy, które czynią komunikację werbalną nieefektywną i niejasną. Fran Ferder dzieli nieefektywną komunikację za pomocą słów na cztery rodzaje: niejasną, niepewną, niejednoznaczną i symbole bez słów. W niejasnej komunikacji niepewność stanowi przyczynę nieskuteczności komunikacji. Kategoria ta odnosi się do sytuacji, w których mówiącemu nie udaje się dotrzeć do sedna tego, co chce powiedzieć. A zamiast tego, powtarza te same słowa w chaotyczny sposób i przeskakuje z tematu na temat, co wywołuje dezorientację słuchaczy. Komunikat, który mówiący chciał wyrazić, jest nieczytelny, nieelegancki i wywołuje konsternację u odbiorców. Co wywołuje ten problem? Pojawia się on zazwyczaj wtedy, gdy mówiący niedokładnie rozumie kwestię, na temat której się wypowiada i nie ma wyrobionego zdania, przez co nie jest pewien, co chce przekazać. W konsekwencji mówiący, zamiast ułatwić innym zrozumienie przekazu, czyni je jeszcze trudniejszym. Ten styl komunikacji może wywoływać irytację u słuchaczy i ostatecznie zniechęcić ich do interakcji z tą osobą. Słuchanie kogoś, kto wielokrotnie powtarza ten sam komunikat, można porównać do kogoś, kto nie mówi zupełnie nic⁶.

⁵ G. Chapman, *Pět jazyků lásky Naučte se hovořit jazykem lásky toho druhého*, Praha 2009, s. 13.

⁶ F. Ferder, *Words Made Flesh. Scripture Psychology & Human Communication*, Indiana 1986, (wyd. II 1990), ss. 134–136.

Komunikacja może stać się niejasna również wtedy, gdy mówiący celowo stara się wprowadzić słuchaczy w błąd i ukryć przed nimi prawdę. Osoby takie często manipulują otoczeniem i wykorzystują innych w celu ukrycia swych prawdziwych uczuć i motywacji. Niejasna komunikacja jest czasami wykorzystywana jako narzędzie, za pomocą którego mówiący odsuwa od siebie inne osoby, szczególnie gdy odczuwa lęk i niepewność. Niejasne omawianie jakiegoś tematu jest sposobem na uniknięcie pytań o szczegóły. W ten sposób niejasna komunikacja staje się (fałszywym) mechanizmem obronnym, który pozwala mówiącemu poczuć się bezpiecznie w swoim wewnętrznym świecie, gdzie nie musi brać odpowiedzialności za własne myśli i uczucia. Osoby te korzystają z tej formy komunikacji dlatego, że czują się wówczas bezpieczniej; jest to mechanizm obronny.

Kolejną grupą osób, które czasami posługują się, nieświadomie, niejasnymi komunikatami, są osoby ekstrawertyczne. Ekstrawertycy myślą na głos, aby uporządkować własne myśli i emocje, głośno wyrażają swój proces myślowy, co może wywoływać dezorientację u innych osób. Słuchacze mogą założyć, że to, co mówi ekstrawertyk, to jego faktyczne przekonania; po jakimś czasie staje się jednak jasne, że mówiący wyraża myśli w innym celu. Uniknięcie tego typu nieporozumień jest możliwe, jeśli mówiący wyjaśnia słuchaczom to, co robi i jeśli to, co mówi to tylko „głośne myślenie”, nie prowadzące do żadnej konkretnej konkluzji, pomocne dla innych będzie jeśli to zakomunikuje. Inny sposób na uniknięcie nieporozumień, szczególnie w przestrzeni publicznej, to myślenie o tym co mówiący chce powiedzieć zanim powie to na głos.

Kolejną przeszkodą w komunikacji jest niepewność lub wahanie. Problem ten dotyczy przeważnie osób nieśmiałych i nieasertywnych. Przykładowo osoba, która odczuwa lęk przed odrzuceniem, doświadcza trudności w wyrażaniu się lub nie wie co powiedzieć, może komunikować się w sposób pozbawiony klarowności. Nadmiernie złagodzone słowa i ostrożna, pełna wahania, powolna i ściszona mowa może sprawić, że inne osoby przestaną traktować mówiącego poważnie. Nawet jeśli próbuje on wyrazić jakąś zdecydowaną opinię czy intensywne emocje, może mieć trudność w skłonieniu innych, żeby zwrócili uwagę na jego wypowiedź. Wyrażane w niepewny sposób, te intensywne emocje i zdecydowane poglądy mogą wywołać w innych wątpliwości, czy mówiący rzeczywiście traktuje je poważnie. Niezależnie od tego jak silne są te przekonania, zostaną one odebrane przez innych bez entuzjazmu czy emocji, jeśli mówiący wyraża je monotonnym głosem.

Trzecią przeszkodą w komunikacji werbalnej jest niejednoznaczny sposób wyrażania się, który dobrze ilustruje poniżej opisana sytuacja. Podczas spotkania rady miasta dyskutowano o tym, czy pewien klub funkcjonujący w gminie powinien dalej prowadzić działalność. Każdy z uczestników spotkania musiał zabrać w tej sprawie głos. Poniżej znajduje się wypowiedź jednego z radnych:

myślę, że ten klub świetnie funkcjonuje. Jego członkowie prowadzą wspaniałe akcje na rzecz pomocy potrzebującym. Nikt nie robi tego, co oni. Nie wiem, co byśmy bez nich zrobili. Jest jednak w gminie wiele innych klubów, które robią właściwie to samo, więc nie jestem pewien, czy jest potrzeba, żeby nasza społeczność inwestowała w ten klub tyle energii⁷.

Przytoczona wypowiedź to nie „głośne myślenie”, to stanowisko kogoś, kto był zdecydowanie przeciwko dalszemu funkcjonowaniu klubu, ale nie chciał wyrażać tej opinii wprost. Jest to przykład komunikacji o podwójnym znaczeniu: „nie możemy sobie poradzić bez tego klubu, a jednocześnie go nie potrzebujemy”.

Sprzeczne komunikaty tego typu są powszechne. Pojawiają się zazwyczaj wtedy, kiedy mówiący doświadcza jakiegoś wewnętrznego konfliktu, lub nie chce przyznać – szczególnie wobec innych, że coś czuje lub myśli. Czasami sprzeczne stwierdzenia wyrażają to, co ludzie naprawdę myślą lub czego chcą; w innych przypadkach mówiący mówi innym to, co chcą usłyszeć. Dobrym sposobem na odróżnienie szczerzej wypowiedzi od wymijającego komunikatu jest słuchanie, co mówią ludzie, kiedy rozmawiają z osobami, których towarzystwo lubią lub o czym mówi się za zamkniętymi drzwiami po zakończeniu spotkania. Niejednoznaczne komunikaty często stawiają ludzi w sytuacjach bez wyjścia. Na przykład: przełożony zapewnia swoją drużynę, że uszanuje wszystkie jej decyzje, później jednak kwestionuje każdą decyzję, którą podejmują pracownicy. Kobieta mówi przyjacielom, że chciałaby spędzać z nimi więcej czasu, ale kiedy dzwonią do niej, żeby umówić się na spotkanie, zawsze jest zajęta. Mąż mówi żonie, żeby wybrała film, który obejrzą w kinie, ale złości się, kiedy ona wybiera inny film niż ten, który on chciał zobaczyć. Nauczyciel pozwala uczniom bawić się na śniegu, a potem gani ich za to, że się zamoczyli. Sprzecznych sygnałów można uniknąć jeśli ludzie szczerze wyrażają czego chcą i potrzebują, co myślą i czują. Komunikaty o podwójnym znaczeniu często wywołują u słuchaczy frustrację i wywołują nieporozumienia i zbędne konflikty.

Ostatnią przeszkodą w komunikacji werbalnej jest komunikowanie za pomocą symboli zamiast słów. Symbole nie zastępują słów. Ilustrują one raczej głębsze odcienie znaczeń, których nie da się w pełni wyrazić słowami. Korzystając z symboli, potrzebujemy jednak również słów – dzięki temu tworzy się połączenie między słowami i tym, co symbolizują. Symbole nie są w stanie samodzielnie wyrazić tego, co oznaczają; potrzebne są do tego słowa.

W komunikacji z innymi, symbolom takim jak podarunki, wyraz twarzy, język ciała i gesty muszą towarzyszyć słowa, żeby doprecyzować ich znaczenie. Szacunek wobec rodziców można wyrazić wysyłając im bukiet kwiatów. Zdenierwowanie zachowaniem pracodawcy można zakomunikować przez ignorowanie go przez cały dzień. Rodzic może wyrazić żal za niesprawiedliwe potraktowanie dziecka kupując mu lody. W tych i podobnych sytuacjach wykorzystywane są symboliczne gesty, takie jak: prezenty, obecność drugiej osoby, czas i język

⁷ Przykład z osobistych obserwacji autorki tekstu.

ciała. Symbole tego typu są ważnym elementem wspierającym komunikację. Jednak nawet wśród osób, które mają zdrowe i funkcjonalne relacje z innymi, symbole nie powinny być używane bez słów dopełniających ich znaczenie.

Rodzice mogą czuć radość, kiedy dostają od swych dzieci kwiaty; pamięć dziecka również może ich uszczęśliwić. Jest możliwe, że lody pomogą dziecku się uspokoić. Nikt jednak nie wie, co dokładnie czuje druga osoba, jeśli brakuje werbalnego komunikatu. Podarunki, nieważne jak ciepło przyjęte, nigdy nie wyrażą pełni wdzięczności tak jak słowa. Ignorowanie kogoś i wrogie nieodzywanie się rzadko przynosi oczekiwany przez nas skutek. Przytulenie i łzy, czy proponowanie lodów nie uleczą ran i nie zmniejszą bólu, jeśli nie towarzyszą im słowa.

Słowa są kluczowym elementem komunikacji; dobrze dobrane, szczere słowa we właściwym momencie nadają znaczenie symbolom. „Mamo, Tato, te kwiaty wyrażają, bardziej niż najpiękniejsze słowa, że bardzo was kocham”; „Panie Kowalski, jestem taki zły, że nie jestem w stanie z Panem rozmawiać”; „Janie, przepraszam, że wczoraj na ciebie nakrzyczałam. Byłam zła, ale bardzo cię kocham i mam nadzieję, że już nigdy nie sprawię ci przykrości”. Słowa takie jak te ukazują wewnętrzną prawdę, myśli i uczucia mówiącego⁸.

3. Przygotowanie do życia w rodzinie z perspektywy kultury komunikacji

Rodzina jest pierwotnym środowiskiem, w którym rozwija się nasza umiejętność komunikowania i życia w społeczności. Jest to metaforyczna „społeczny inkubator”, w którym jednostka dojrzewa, kształtowana przez otrzymywane wychowanie. W rodzinie ludzie mówią do siebie po imieniu, akceptują się takimi, jacy są, współpracują kiedy wszystko idzie dobrze i szukają u siebie wsparcia kiedy pojawiają się trudności. Relacje rodzinne pomagają ludziom na ich drodze do realizacji i w poszukiwaniu tego, co nadaje sens ich życiu. Wewnątrz rodzinnej sieci komunikacyjnej od każdego oczekuje się wyrażania siebie, komunikacji i otwarcia na innych, co jest istotnym społecznym wymiarem komunikacji. Autentyczność w komunikacji interpersonalnej jest jednak również tym aspektem komunikacji, który bezpośrednio wpływa na indywidualność jednostki, przez zakorzenienie w jej cechach charakteru, wyznawanych wartościach i przekonaniach. Komunikując się z innymi ludzie wyrażają szacunek dla innych, oczekując tego samego w zamian. We właściwej komunikacji powinniśmy więc sięgać do naszych wyższych cech; powinniśmy szanować wolność innych i akceptować ją, jednocześnie rozumiejąc odpowiedzialność za siebie samych i innych.

⁸ M. Bubák, *Pracuj s tým, čomáš*, Nitra 2019; tenże, *Ludské vzťahy a komunikácia*, Bratislava 2015; F. Ferder, op. cit., s. 181.

Komunikacja jest możliwa w przestrzeni dzielonej z innymi, gdzie słowa nie są wyłącznie środkiem komunikacji ale narzędziem służącym budowaniu relacji oraz medium wewnątrz którego relacja funkcjonuje. Jako pierwotne środowisko i uprzywilejowana przestrzeń, w której się komunikujemy, rodzina oferuje kryteria i paradygmaty dla każdego autentycznego, społecznego i interpersonalnego aktu komunikacji. Nie można redukować komunikacji do mechanicznego modelu jednostronnej transmisji informacji; wymaga ona uwzględnienia wszystkich cech osobowości osób biorących w niej udział. Jak wspomniano wcześniej, ta wyższa forma komunikacji powinna łączyć się z szacunkiem dla wolności uczestników i ich poczucia odpowiedzialności i poszanowania siebie nawzajem. Taka postawa pozwala tym, z którymi się komunikujemy, na zachowanie autentyczności bez pozorów i oznacza akceptowanie innych takimi, jacy są. Takie podejście zakłada u innych dobre intencje. Wyrażanie szacunku i uznanie granic wolności drugiej osoby rozwija więź i pomaga budować wzajemne zaufanie. Z pedagogicznego punktu widzenia, obecność, budowanie i utrzymanie zaufania są kluczowymi elementami dalszego rozwoju osobowości. Faza ta jest koniecznym etapem formowania relacji z innymi, których wychowawczy aspekt może pojawić się dopiero po niej. To, w jaki sposób zaczyna się proces formowania relacji, ma głęboki wpływ na wychowanie, które bez zaufania po prostu nie jest możliwe. Wyłącznie posiadając zaufanie drugiej osoby, można wskazywać jej drogę przez życie. Bez autentycznego zaufania wychowanie zamienia się w tresurę (w której zaufanie i autorytet narzuca się przemocą) lub pobłażliwą obojętność opartą na źle pojętej tolerancji (kiedy zbyt luźne podejście wobec dziecka łączy się z brakiem dyscypliny). To wszystko podsumowuje wartości rodzinne widoczne w stylu komunikacji w danej rodzinie. Są to aksjologiczne komponenty rodzinnej komunikacji, które manifestują się w codziennym wyrażaniu miłości. Zrozumienie, empatia i miłość to nie tylko fundamenty, na których buduje się relacje z innymi; jest również ważne, żeby stały się podstawą wychowania, zapewniając solidny grunt na którym może wyrosnąć miłość. Wychowanie powinno przyjmować formę działań motywowanych miłością dla osoby, którą kształtujemy i której wskazujemy drogę przez życie.

Tytuł publikacji autorstwa Livio Meliny z 2014 r. mówi, że kultura w rodzinie to „język miłości”. Dzięki kulturze ludzie rozwijają się i osiągają pełnię człowieczeństwa w środowisku relacji, które ich kształtują. Nie ma kultury bez języka, i nie ma języka bez prawdy. Język jest posłańcem prawdy. Kultura w rodzinie jest tam, gdzie uczy się autentycznego języka miłości, wpisanego w serca – a szczególnie w ciała – mężczyzn i kobiet. Pozwala on nam na osiągnięcie jedności przez wzajemne uzupełnianie. Prawda, przekazywana i mediotwana przez komunikację werbalną i niewerbalną, powinna być eksplorowana i, co ważniejsze, praktykowana w codziennych relacjach. Powinna być doświadczana w relacjach społecznych, rozpowszechniana i przeżywana w relacjach in-

terpersonalnych zarówno w rodzinie, jak i w innych instytucjach, takich jak praca czy szkoła. Kultura rodziny wyraża się ostatecznie w języku miłości.

Prowadzi to do sformułowania ogólniejszego, acz ważnego pytania o moralny aspekt korzystania z masowych mediów jako narzędzia komunikacji: czy środki komunikacji społecznej, które tak mocno wpływają na życie wspólczesnej rodziny, wspierają kulturę rodziny? Czy też zakłócają jej funkcjonowanie? Czy wpływ mediów może deformować zdrowe relacje rodzinne, lub nawet je rozbijać?⁹. Budując relacje z innymi ważne jest to, aby zwracać uwagę na kolejny kluczowy aspekt udanej komunikacji: istotność ciszy. Zdarza się, że komunikacja w ciszy, w uważnej percepcji, i oparta na zwykłym słuchaniu jest najbardziej efektywna. W swojej książce Kay Pollak w ciekawy i zwięzły sposób przedstawia następujące idee związane z słuchaniem:

Kiedy proszę, żebyś słuchał, a ty zaczynasz dawać mi porady, to nie robisz tego, o co prosiłem.

Kiedy proszę, żebyś słuchał, a ty zaczynasz mówić mi dlaczego nie powinienem się czuć tak, jak się czuję, depczesz moje uczucia.

Kiedy proszę, żebyś słuchał, a ty myślisz, że musisz coś zrobić, żeby rozwiązać moje problemy, zawodzisz mnie, choć może trudno to zrozumieć.

Być może to dlatego niektórzy się modlą; Bóg jest niemy i nie radzi nam jak szybko rozwiązać nasze problemy. Słucha tylko i pozwala nam rozpracować je samodzielnie.

Więc proszę, tylko mnie słuchaj i dostrzeż.

I jeśli chcesz coś powiedzieć, poczekaj kilka minut na swoją kolej.

Obiecuję, że wtedy cię wysłucham¹⁰.

⁹ L. Melina, *Kultúra rodiny a reč lásky*, Bratislava 2014, s. 9.

¹⁰ K. Pollak, *Žiadne stretnutie nie je náhodné*, Bratislava 2006, p. 82.

Streszczenie

Artykuł omawia wyzwania komunikacji werbalnej w budowaniu solidnych podstaw życia rodzinnego. Słowa, pozytywne i negatywne, właściwe i nie-właściwe, tworzą kulturę rodziny i relacji pomiędzy jej członkami. Szczególną uwagę zwrócono na kształtowanie relacji rodzinnych przez komunikowanie miłości, i na to, że można mówić o miłości i „ubierać ją w słowa” lub okazywać miłość bez słów. Aby jednak umieć się skutecznie porozumiewać w języku miłości, konieczna jest nauka i odpowiednie wychowanie. Oznacza to też konieczność zdobywania wiedzy: o sobie samym jak również o osobach, z którymi wchodzimy w relację. Kultywowanie i praktyka komunikacji w rodzinie to kwestia związana z troską o samego siebie oraz akceptacją zainteresowania, szacunku i poświęcenia ze strony innych.

Pomimo wielu różnych środków i technologii komunikacyjnych we współczesnym świecie, słowa i ludzki język pozostają kluczowymi narzędziami budującymi komunikację interpersonalną między uczestnikami wychowania do interpersonalnego dialogu.

Słowa kluczowe: narzędzia komunikacji, środowisko rodzinne, relacje rodzinne, rola słów i języka w edukacji i wychowaniu.